

UUS ÜLEVAATETEOS SAKSA ORDU AJALOOST – EESTLASE SULEST JA PRANTSUSE KEELES

Kristjan Toomaspoeg (avec la collaboration d'Anniese Nef). Histoire des chevaliers Teutoniques. Flammarion, Paris, 2001, 201 lk.

■ 2001. aasta kevadel ilmus Prantsusmaa raamatulettidele Kristjan Toomaspoja ülevaateos Saksa ordu ajaloost. Sündmusel on jumet, mida tasub rõhutada. Prantsuse tavalugeja vaatenurgast, kellele teos on esmajoones mõeldud, on tegu tänuväärt üllitise, sest seniseid prantsuskeelseid raamatuid Saksa ordu kohta on iseloomustanud piinlikult nadi teaduslik tase.¹ Eesti ajalooteaduse kontekstis tuleb aga toonitada, et tegu on esimese eesti ajaloolase monograafiaga, mis on kirjutatud prantsuse keeles ja ilmub Prantsusmaal, pealegi kaugeltki mitte mõnes nurgataguses kirjastuses.²

Kristjan Toomaspoeg elab ja töötab Prantsusmaal juba aastaid. Kõik oma teaduskraadid on ta kaitsnud Pariisi X Nanterre'i Ülikoolis. Alates 1994. aastal valminud diplomitööst on tema teaduslik huvi olnud suunatud Saksa ordu tegevuse uurimisele

keskaegses Sitsiilias. Huvi, mida paari aasta eest kroonis edukalt kaitstud doktoritöö teemal "Saksa ordu valdused Sitsiilias (1197–1492)".³

Vaadeldav teos on niisiis kitsama ja sügavama teadustöö kõrvalsaadus, mille kirjutamiseks on autoril kõik eeldused: suurepärase erialakirjanduse tundmine (mis oma saksakeelsuses, rääkimata eesti või läti keelest, jääb suurele osale prantsuse ajaloolasest raskesti ligipääsetavaks), sügavam kokkupuude konkreetse allikmaterjaliga ja erapooletu kirjutamispositsioon.

Raamatu ülesehitus on loogiline, põhinedes kronoloogial. Esmalt antakse ülevaade Saksa ordu asutamisest Palestiinas 12. sajandi lõpus. Seejärel peatutakse Saksa ordu siseelul, koosseisul, tavadel ja struktuuril. Järgnevad käsitlused Saksa ordu valdustest erinevates piirkondades (Itaalias, Preisimaal, Liivimaal jm) ning raamatu lõpetab ordu allakäigu kroonika ja põgus ülevaade ordu teisenemistest tänapäeval.

Raamatus leidub mitmeid olulisi tähelepanekuid, mille hulgast kiidaksin esmajoones Saksa ordu väljatoomist "saksluse" varjust – Saksa ordu ei olnud kaugeltki ainult Saksa kultuuriruumi nähtus ja üldse on anakronistlik rõhutada rahvusliku aspekti selle aja puhul, mil Saksamaad tänases tähenduses ei eksisteerinud. Autori mõtet edasi arendades leian, et vahest oleks õige loobuda eesti keeles juurdunud "Saksa ordu" mõistest "Teutooni ordu" kasuks, mis on vaba rahvuslikest konnotatsioonidest ja vastab täpsemini ordu ladinakeelsele nimetusele – *Ordo Theutonicorum*.

Toomaspoeg rõhutab õigusega ka Saksa ordule omast n-ö teutooni kultuuri (*la culture teutonique*), mis liitis Euroopa eri

¹ Viidata saab kolmele ülevaatele, millest ükski ei kannata teaduslikku kriitikat: Laurent Dailliez, *Les chevaliers teutoniques*. Paris, Perrin, 1979; Louis Lefroid, *L'Ordre Teutonique*. Nantes, Editions Opéra, 1992; Henry Bogdan, *Les chevaliers teutoniques. Vêrités et légendes*. Paris, Perrin, 1995. Viimase raamatu tasemest annab ilmekat tunnistust tõik, et autor on koguni kolmel korral viidanud ka ühele eestikeelsele allikale – selleks on J. Parijõe jt kirjutatud raamat "Eesti ajalugu noorsoole" (Stockholm, 1952)... Ilmselt lugejate huvides on Toomaspoeg jätnud oma prantsuse eelkäijate töödele viitamata.

² Varasemast ajast võib mainida nt Hans Kruusi Eesti ajaloo ülevaadet, kuid antud juhul on tegu varem ilmunud teose tõlkega (saksa keelest): H. Kruus, *Histoire de l'Estonie*. Paris, 1935.

³ K. Toomaspoeg, *Les Possessions de l'ordre Teutonique en Sicile, 1197–1492. Histoire d'un intermédiaire entre la Méditerranée et le monde germanique*. Nanterre, 1999 (väitekirj peaks autori kinnitusel ilmuma lähiajal Nanterre'i ülikooli kirjastuses).

osades tegutsevad ordu harud ühte vaimsesse kooslusesse. Toomaspoeg toob välja mitmeid ordu kultuurilisel liitvaid tegureid, nagu sarnane arhitektuur, ordukroonikad, usuline kirjandus jms. Eriti tasub toonitada usurituaalide liitvat toimet. Toomaspoeg kirjutab tabavalt: "Toolsest Eestis kuni Palermoni Sitsiilias ja La Motani Hispaanias ulatuva teutooni rüütlite maailma ühtsus tugines esmajoones ordule ainuomasel pühakute kultusel, mis oli aluseks ühistele kultuurilistele tugipunktidele, kalendriale ja sümboolikale." (lk 64)

Raamatu maht (põhitekst mahub ära 158 leheküljele) ei luba autoril mõistagi põhjalikumalt konkreetsetesse teemadesse süüvida, mistõttu peab lugeja nii mõnigi kord peatüki sulgema teadmisläbi-tundega. Tõenäoliselt moonutab mu hinnangut piiratud teadmistepagas, kuid raamatu kõige nõrgemaks lüliks tihkaksin pidada Saksa ordu Liivimaa harule pühendatud peatükki, mis on ühelt poolt liiga kinni mõnevõrra iganenud hinnangutes (ristisõja ebaõiglus, Jüriöö ülestõusu tähtsus) ja teiselt poolt ei toonita piisavalt Liivi ordu ajaloolist eripära ega rolli kohalikus ajaloos (s.t ei lähe oma analüüsis sündmuste tasandilt sügavamale).

Raamatu viitestik ei taotle mõistagi ammendavust, kuid sellise ülevaate teose puhul tundub olevat korrektne ära tuua võimalikult esinduslik ülevaade uuematest uurimustest, et lubada uudishimulikul lugejal oma huviretket jätkata. Sellega seoses mõjusid üllatavalt mõned kirjanduslüngad, mis ootuste kohaselt võinuksid olla täidetud. Mainimata jäänud üldkäsitlustest osundaksin ennekõike Michael Burleigh'i hiljutisele käepärasele ülevaatele rüütlordude tegevusest Läänemere mail.⁴ Kõige enam aga üllatas, autori tausta arvestades, võrdlemisi puudulik kirjandusvalik Saksa ordu Liivimaa haru tegevust käsitlevas peatükis. Ammendavusele pretendeerimata mainiksin, et näiteks Eesti- ja Liivimaa ristiusustamisest

kõneldes on jäänud viitamata 1989. aastal ilmunud kaks põhjalikku koguteost.⁵ Eritledes Saksa ordu ajalugu Leedus on tähelepanuta jäänud S.C. Rowelli kapitaalne monograafia keskaegse Leedu ajaloost.⁶ Samuti tundub, et veidi teenimatult on varju jäänud mitmed uuemal ajal ilmunud novaa- torlikud artiklid Liivi ordu tegevuse kohta (Bernhart Jähnig, Klaus Militzer jt), kuid siin on ka oht langeda juba liigsesse norimisse.

Kui kõrvalseisjana vaadata Saksa ordu (ja mõistagi ennekõike selle Liivimaa haru) uurimise viimaste aastate arengut Eestis (ja väljaspool Eestit), siis paistab palju rõõmustavat. Kui veel 1995. aastal lõpetas Priit Raudkivi oma programmilise artikli "Tee Akkonist Viini läbi Liivimaa" kaunis pessimistliku noodiga: "Ordu ajalugu Liivimaal on vaieldamatult üks kõige rohkem söötis põlde. Piltlikult öeldes ei kasva seal enam võsa, vaid põlismets. Alet on vaja teha. Kes teritab aga kirved?"⁷, siis tänase seisuga on valminud ja valmimas mitu kaalukat uurimust Liivi ordu ajaloo eri tahkude kohta.⁸ Nende hulka võib otsapidi paigutada ka Kristjan Toomaspoja õnnestunud ülevaate teose.

Marek Tamm

T

⁴ M. Burleigh, *The military Orders in the Baltic. – The New Cambridge Medieval History, Vol. V: c. 1198–c. 1300*. Ed. by David Abulafia, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, 1999, lk 743–753.

⁵ *Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia*. (Pontificio Comitato di Scienza Storiche, Atti e Documenti, 1). Città del Vaticano, 1989; Manfred Hellmann (Hg.), *Studien über die Anfänge der Mission in Livland*. Thorbecke, Sigmaringen (Vorträge und Forschungen, Sonderband 37), 1989.

⁶ S. C. Rowell, *Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1295–1345*. (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought,

4th ser, vol. 25) Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

⁷ P. Raudkivi, *Tee Akkonist Viini läbi Liivimaa. – Looming* 1995, nr 9, lk 1263.

⁸ Osundan siin ennekõike Ursula Vendi ja Juhan Kreemi (üliskooli)töödele. Vt ka Kristjan Toomaspoja artiklit järgmises Tuna numbris.